

Piotr Towarek

Konwertyci na Warmii w świetle "Rytuału Warmińskiego" biskupa Karola Hohenzollerna z roku 1800

Studia Elbląskie 2, 177-183

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KONWERTYCI NA WARMII W ŚWIETLE RYTUAŁU WARMIŃSKIEGO BISKUPA KAROLA HOHENZOLLERNA Z ROKU 1800

RYS HISTORYCZNY I POJĘCIE KONWERSJI

W połowie XVII wieku wewnątrz kościoła protestanckiego w Niemczech zyskał na znaczeniu kierunek założony przez teologa z Helmstedt Georga Calixta, określane mianem synkretyzmu. Ruch ten dążył przede wszystkim do pojednania zaciekle zwalczających się wyznań luteranckiego i reformowanego, przy czym argumentów szukano w wyznaniach wiary z pierwszych pięciu wieków chrześcijaństwa¹, to znaczy powoływano się na wypowiedzi Ojców Kościoła¹. Te studia nad początkami chrześcijaństwa oraz tęsknota za jednością w Kościele wielokrotnie budziły sympatię do Kościoła katolickiego, co w następstwie prowadziło do zmiany wyznania². Miało to miejsce szczególnie w ostatnich dziesięcioleciach XVII wieku, kiedy wiele poważnych osobistości z luteranckiego Księstwa Pruskiego, przede wszystkim z kręgu Uniwersytetu Królewieckiego, przeszło na katolicyzm i wyemigrowało do sąsiedniej Warmii³. Warmia, otoczona ze wszystkich stron przez Prusy, stanowiła niejako naturalne miejsce ucieczki dla konwertytów⁴ z sąsiednich terenów⁵. Do tak dużej liczby konwersji przyczyniała się niewątpliwie praca placówek jezuickich, wspieranych przez kolegia w Reszlu i Braniewie.

Konwertyci w miejscu zamieszkania tracili zajmowane stanowiska w administracji pruskiej, a jeżeli nawet nie zostali pozbawieni środków utrzymania to musieli cierpieć szykany ze strony dawnych współwyznawców. Dla niejednego z nich jedynym sposobem wyzwolenia się od presji nietolerancji była zmiana miejsca zamieszkania⁶. Szczególnie prześladowani byli konwertyci uprzednio piastujący

¹ A. Triller, *Konvertiten im Ermland um die Wende vom 17. zum 18. Jahrhundert*, ZGAE 42 (1983), s. 33.

² Tamże, s. 34.

³ Tamże, s. 35.

⁴ Łacińskie słowo „conversio” oznacza odwrócenie, odmianę; por.: A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Poznań – Warszawa – Lublin 1958, s. 156; J. Krieg, *Konversion*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, (hrsg.) M. Buchberger, Bd. 6, Freiburg 1936, kol. 180–181.

⁵ A. Szorc, *Fundacja biskupa Teodora Potockiego. Dom dla konwertytów w Braniewie 1722–1945*, SW 6 (1969), s. 212–213.

⁶ „Mennonici ze swej strony traktowali powtarzające się wypadki porzucenia wyznania jako permanentne zagrożenie dla swojej religijnej egzystencji i społecznej odrębności. Prowadzili walkę o odzyskanie każdego katechumena przygotowującego się do chrztu w innym wyznaniu. Zrywający

wysokie stanowiska państwowe. Tracili oni swoje posady i usuwani byli ze swego środowiska. W diecezji warmińskiej chętnie przyjmowali ich biskupi i kapituła jako oficjalistów dworskich lub urzędników administracyjnych. Niektórzy z nich wstępowali też do stanu duchownego i czasami dochodzili do wysokich godności kościelnych⁷. Konwertyci w diecezji warmińskiej cieszyli się wyjątkowymi przywilejami. Tak biskupi jak i kanonicy starali się im dopomagać materialnie. Kapituła posiadała specjalne fundusze na cele charytatywne („regustrum pro aegris et egnis”). Szczególnej pomocy doznawały dzieci i młodzież konwertytów. Zdolniejszych wysyłano do szkół i przydzielano im stypendia. Znane też są przykłady kiedy kapituła dawała pieniądze chłopom konwertytom pruskim na wykupienie się z poddaństwa⁸.

OBRZĘDY PRZYJĘCIA KONWERTYTÓW

Liczne nawrócenia i powroty na łono Kościoła katolickiego na Warmii odnalazły swoje odzwierciedlenie także w *Rytuale Warmińskim* biskupa Karola Hohenzollerna z roku 1800. Liturgia przyjęcia konwertytów – nawróconych na prawdziwą wiarę składała się z dwóch części. Pierwsza była zatytułowana: *Modus recipiendi eos, qui ad veram fidem volunt se convertere*, druga: *Abhandlung des Catholischen Glaubensbekenntniß*⁹. Rytuał zalecał, że zanim odbierze się od nowo nawróconych wyznanie wiary według formy Soboru Trydenckiego¹⁰, należy ich dobrze pouczyć: szczególnie objaśnić znaki prawdziwego Kościoła i środki konieczne do zbawienia¹¹. Zalecano też, aby złożony został przez konwertytę akt wiary, nadziei, miłości, żalu za grzechy, a także ukazany mu sposób przygotowania się do spowiedzi sakramentalnej¹². Rytuał również nakazywał wprowadzanie nowo

z mennonityzmem był narażony na represje swojej osoby przez byłych współwyznawców”. — E. Kizik, *Mennonici w Gdańsku, Elblągu i na Żuławach Wiślanych w drugiej połowie XVII i w XVIII wieku*, Gdańsk 1994, s. 140.

⁷ A. Szorc, *Fundacja...*, s. 213; Cytowana A. Triller najszerszej omawia losy najbardziej znanego przedstawiciela synkretyzmu, urodzonego w Norymberdze profesora Uniwersytetu Królewieckiego Johanna Philippa Pfeiffera (1645–1695), późniejszego proboszcza i kanonika w Dobrym Mieście.

⁸ A. Szorc, *Fundacja...*, s. 213. „Ponieważ wielu z nich nie miało środków do życia, biskup Teodor Potocki wybudował dla nich specjalny dom w Braniewie i 15 września 1722 roku erygował fundację na utrzymanie 12 konwertytów, licząc po 150 florenów rocznie na osobę. Ułożył dla nich regulamin, zobowiązujący ich do codziennego wysłuchania Mszy św., do kwartalnej spowiedzi, do codziennego odmawiania litanii loretańskiej w intencji fundatora lub psalmu *De profundis* po jego śmierci, do unikania pijaństwa i pielęgnowania zgody i miłości wzajemnej. (...) Fundacja ta była chlubnym świadectwem dobroczynności chrześcijańskiej na Warmii dla nawróconych współbraci”. — J. Obłąk, *Historia diecezji warmińskiej*, Olsztyn 1959, s. 65.

⁹ *Rituale Sacramentorum Caroli de Hohenzollern, A.D. 1800* (dalej = RH 1800), s. 298–312.

¹⁰ „XIX Sobór Powszechny, Trydencki (1545–1563) zarządził, że każdy nowo mianowany dostojnik kościelny: biskup, kardynał, beneficjariusz, rektor uniwersytetu i profesorowie muszą podpisać prawowierne wyznanie wiary (25 sesja, rozdz. II, „De reformatione”)”. — BF, s. 642.

¹¹ „Antequam ab iisdem professio fidei juxta formam Concilii Tridentini excipiatur, bene instruendi sunt: praesertim explicentur notae verae Ecclesiae, media necessaria ad salutem tum necessitate medii...” — RH 1800, s. 298.

¹² „...ostendatur modus eliciendi actus fidei, spei, charitatis, doloris de peccatis, etc. modus se preparandi ad confessionem sacramentalem...” — Tamże.

nawróconych w kult świętych, aby w ten sposób wyrzekli się oni fałszywych mniemań i poglądów, które niekatolicy wpajają od dziecka. Katolicy bowiem czczą kultem świętych¹³.

Kapłan, jeżeli nie uznał nawrócenia za przypadek, miał zatroszczyć się o dokument absolucji od herezji. Powinien też był zachować ostrożność i nie dawać zbyttno wiary wszystkim, którzy chcieliby dostąpić wyznania wiary. *Rytuał* zalecał aby nawet znaleźć świadka, który potwierdziłby prawdziwość intencji nowo nawróconego, tym bardziej, że znajdowali się oszuści, którzy nie szukali zbawienia duszy lecz własnej korzyści¹⁴. Jeżeli nie było żadnych przeszkód i kapłan pouczył i przygotował nawróconego, można było przystąpić do złożenia wyznania wiary, w sposób jaki podawał *Rytuał*¹⁵.

Kapłan ubrany w komżę i stułę koloru fioletowego, wraz z nowo nawróconym trzymającym w ręku świecę i będącym w otoczeniu przynajmniej dwóch świadków, klękał przed ołtarzem, gdzie śpiewał lub recytował hymn „Veni Creator” w języku własnym¹⁶. Po hymnie kapłan dodawał akt uwielbienia: *Ehre sei Gott, dem Vater, und dem Sohne, der vom Tode auferstanden ist; wie auch dem Tröster, dem heiligen Geiste, immer und ewig. Amen*¹⁷. Następnie kapłan odmawiał wersety: *Sende deinen Geist aus, und es wird eine neue Schöpfung stehen*. Na co padała odpowiedź: *Die ganze Oberfläche des Erdbodens wird erneuert sein*. Po wezwaniach („Panie wysłuchaj modlitwę naszą” i „Pan z wami”) *Rytuał* podawał aklamację: *O! Gott! der du die Herzen der Gläubigen...*, w której kapłan błagał Boga oświecającego serca wierzących łaską Ducha Świętego, aby w Tym Duchu dał poznać co jest prawe i pozwolił doświadczyć Swojej pociechy¹⁸.

Po modlitwie kapłan siadał po stronie epistoły, a gdy nie było w tabernakulum Najświętszego Sakramentu, siadał na środku, przed ołtarzem. Nowo nawrócony klękał przed nim i składał wyznanie wiary według bulli Piusa IV i przepisów Soboru Trydenckiego¹⁹. Konwertyta mógł uczynić wyznanie we własnym języku, a gdy nie umiał czytać, miał za kapłanem powtarzać „Credo” przepisany

¹³ „...item modus colendi Sanctos, ut sic deponant falsam persuasionem, qua A catholici a juventute laborant, quod Catholici cultu divino colant Sanctos...” — Tamże.

¹⁴ „Sacerdos denique, si fors non habeat, procuret sibi facultatem absolvendi ab haeresi, caveatque, ne facile omnibus credat, qui petunt admitti ad professionem fidei, siquidem teste experientia quandoque sunt homines fraudulentum, qui non quaerunt salutem animae, sed sustentationem vel alia temporalia aucupantur”. — Tamże, s. 298–299.

¹⁵ „Post sufficientem instructionem erigantur ad emittendam professionem fidei, cujus excipiendae modus est sequens...” — Tamże.

¹⁶ „Sacerdos superpelliceo et stola violacei coloris indutus, nec non professurus fidem cum cereo accenso genuflectunt coram altari majori, vel imagine Crucifixi, adhibitis ad minimum duobus testibus, et cantatur vel recitatur Hymnus: Veni Creator Spiritus, in lingua vernacula, prout sequitur: Komm, schöferischer Geist! pag. 174”. — Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ „Postea Sacerdos sedet in cornu Epistolae, (si Sanctissimum asservetur in Tabernaculo) sin minus, in medio Altaris, et cornam illo genuflectit Professurus, et emittit professionem fidei, secundum Bullam Pii IV. et praescriptum Tridentini”. — Tamże, s. 300–301; „Dopiero po zamknięciu Soboru — na prośbę teologów: św. Piotra Kanizego i Possevina — Pius IV już po zatwierdzeniu dekretów bullą «Benedictus Deus» (1564, Dz. 1963 n. 1847) opublikował wyznanie wiary, które potocznie zwie się «trydenckim»”. — BF, s. 642.

słowami²⁰. *Rytuał* podawał formułę wyznania wiary katolickiej zgodną z obowiązującym prawem, a zapisaną w języku niemieckim²¹. Następnie nowo nawrócony wypowiadając swoje imię, mówił: *Ich N.N. glaube festiglich, und bekenne alles und jedes was im Glaubensbekenntnisse...* Było to świadectwem, że wierzy on mocno we wszystko, co zawarte jest w symbolu wiary, który podaje Kościół rzymski²². Swym słowem potwierdzał konwertyta wiarę w jednego Boga, który jest Ojcem Wszchemogącym i Stworzycielem wszystkich rzeczy, także w Jezusa Chrystusa, Syna Bożego oraz Ducha Świętego, Pana i Dawcę Życia, który pochodzi od Ojca i Syna²³. Dalej wyznawał nawrócony wiarę w jeden chrzest, zmartwychwstanie umarłych i życie wieczne²⁴. Po słowie „Amen”, przechodził do drugiej części wyznania – definicji Soboru Trydenckiego²⁵. Następnie przyjmował wszystko, co podawał do wierzenia Kościół, wszystkie Jego zwyczaje i ustawy. Podobnie przyjmował Pismo Święte według tego znaczenia w jakim je pojmowała i pojmuje Matka Kościół. Do Kościoła też od tego momentu w życiu konwertyty, należeć miało wydawanie sądu o prawdziwym znaczeniu i wyjaśnianiu Pisma Świętego²⁶.

Konwertyta mówił dalej: *Ferner bekenne ich, daß von Jesu Christo, unserm Herrn, sieben wahre und eigentliche Sacramenten des neuen Gesetzes eingesetzt sind...*, potwierdzając tym samym wiarę w siedem sakramentów, ustanowionych przez Jezusa Chrystusa²⁷. Było to bardzo ważne, gdyż heretykom, schizmatykom czy ateistom według obowiązującego prawa, nie wolno było udzielać sakramentów świętych. Poprzez wyrzeczenie się błędów i powrót do Kościoła mogli oni korzystać z bogactwa sakramentalnych znaków²⁸. Nowo nawrócony wyznawał więc wiarę w chrzest, bierzmowanie, Eucharystię, pokutę, sakrament chorych, kapłaństwo i małżeństwo, przyjmując w ten sposób wszystkie obrzędy potwierdzone przez Kościół katolicki²⁹. Wypowiadając zaś słowa: *Ich nehme alles und*

²⁰ „...infra in lingua vernacula positam, vel si nesciat legere, Sacerdos tarde eam praelegit, ut conversus eandem intelligere, et cum Sacerdote distinctis verbis pronuntiare possit”. — RH 1800, s. 301; „Greckie słowo *symbolon* oznaczało połowę przelamanego przedmiotu (na przykład pieczęci), którą przedstawiano jako znak rozpoznawczy. Przelamane części składano ze sobą, by sprawdzić tożsamość tego, kto przyniósł drugą połowę. Symbol wiary jest więc znakiem rozpoznawczym oraz znakiem jedności między wierzącymi”. — KKK 188.

²¹ „Catolisches Glaubensbekenntniß”. — RH 1800, s. 301–307; „Wyznanie wiary należy złożyć według formuły, zatwierdzonej przez Stolicę Św., w czasie przepisany czy to prawem powszechnym (por. np. kan. 1443) czy też partykularnym, osobiście i wobec właściwej władzy kościelnej”. — F. Bączkowiak, *Prawo kanoniczne*, t. 3, Opole 1957, s. 529.

²² RH 1800, s. 301–302.

²³ Tamże, s. 302–303.

²⁴ „Ich bekenne eine Taufe zur Vergebung der Sünden, und erwarte die Auferstehung der Todten, und das Leben der zukünftigen Welt, Amen”. — Tamże.

²⁵ BF IX, 41.

²⁶ „Sämtliche von den Aposteln und von der Kirche überlieferte Lehren, wie auch die in derselben vorhandenen Gebrüche und Satzungen nehme ich willig, und mit unerschütterlicher Festigkeit an. Die heilige Schrift nehme ich gleichfalls an, und zwar in dem Sinne, welchen die Mutter, die heilige Kirche, selbiger beigelegt hat, und noch beileget, indem es ihr zusteht über den wahren Sinn und über die Erklärung der heligen Schrift zu urtheilen...”. — RH 1800, s. 303.

²⁷ Tamże, s. 303–304.

²⁸ „Vetium est Sacramenta Ecclesiae ministrare haereticis aut schismaticis etiam bona vide errantibus eaque petentibus, nisi prius, erroribus reiectis Ecclesiae reconciliati fuerint”. (CIC kan. 731 2); — por. BF VII, 212, s. 358.

²⁹ „Ich nehme auch an die bei öffentlicher Verwaltung aller oberwähnten Sacramenten in der katolischen Kirche gewöhnlichen und bewährten Gebrüche”. — RH 1800, s. 304.

jedes an, was in der hochheiligen Tridentinischen Kirchenversammlung von der Erbsünde und der Rechtfertigung entschieden und erklärt worden – uznawał wszystko i z osobna, co zostało określone i ogłoszone na Soborze Trydenckim o grzechu pierwotnym i usprawiedliwieniu³⁰.

Dalej następowało wyznanie wiary w prawdziwą i przebłągalną Ofiarę Mszy Świętej oraz, że w Najświętszym Sakramencie Eucharystii, prawdziwie, rzeczywiście i istotnie obecne jest Ciało i Krew wraz z Duszą i Bóstwem Jezusa Chrystusa. W wyznaniu potwierdzał także gotowość przyjmowania Komunii św. pod jedną postacią³¹. W dalszych słowach następowało wyznanie wiary w czyściec, świętych, kult relikwii, obrazów, oraz w skuteczność odpustów i w to, że korzystanie z nich jest bardzo zbawienne dla wiernych³². Miało to istotne znaczenie wobec odrzucenia przez protestantów kultu świętych, a także nauki Kościoła katolickiego o odpustach. Dalej konwertyta uznawał rzymski Kościół katolicki i apostolski jako Matkę i Mistrzynię wszystkich Kościołów, a rzymskiemu biskupowi – następcy św. Piotra – ślubował i przyrzekał prawdziwe posłuszeństwo³³.

Tę prawdziwą katolicką wiarę, poza którą nie może być nikt zbawiony, nowo nawrócony wyznawał dobrowolnie³⁴, obiecując dochować jej do końca życia. Na słowa *bekenne, verspreche, gelobe und schwöre ich N.N.*, konwertyta tak jak nakazywał *Rytuał* kładł trzy palce na księgę Ewangelii, aby potwierdzić w ten sposób autentyczność wyznania wiary i przysięgi³⁵. Na koniec zaś, prosząc Boga o pomoc słowami: *so helfe mir dann Gott, und dieses heilige göttliche Evangelium: Am Anfange war das Wort, und das Wort war bei Gott*, całował księgę Ewangelii³⁶.

Po wyznaniu wiary *Rytuał* zalecał, aby kapłan recytował psalm pokutny: *Gott erbarme dich meiner nach der Größe deiner Barmherzigkeit...*, w którym upraszał Bożego miłosierdzia nad nowo nawróconym. Po psalmie następowało uwielbienie Trójcy Świętej³⁷. Potem *Rytuał* podawał wersety rozpoczynające się od słów: *Mache, o Herr! deinen Diener (deine Dienerin) selig...*, w których kapłan błagał Boga o łaskę umocnienia dla powracającego na łono Kościoła katolickiego³⁸. Po wersetach kapłan odmawiał orację: *Gott! dir ist immerwährendes Erbarmen und*

³⁰ Tamże; „Rozumienie w wierze chrześcijańskiej usprawiedliwienia stało się w wieku XVI przedmiotem gorących polemik z Reformacją i nauczania Soboru Trydenckiego. Polemiki między Reformacją a Kościołem katolickim na temat usprawiedliwienia obejmowały zagadnienie warunków usprawiedliwienia (wiara czy uczynki?) oraz samej jego istoty”. — A. Zuberbier, W. Łydka, *Usprawiedliwienie*, w: *Słownik teologiczny*, (red.) A. Zuberbier, t. 2, Katowice 1989, s. 340.

³¹ „Ich bekenne auch, daß in der Messe ein wahres, eingentliches und versöhnendes Opfer für die Lebendigen und die Todten Gott dargebracht werde, daß in dem allerheiligsten Altarsacramente der Leib und das Blut unsers Herr Jesu Christi mit seiner Seele und Gottheit wahrhast...”. — RH 1800, s. 304–305; por. BF VII. 300.

³² RH 1800, s. 305.

³³ Tamże, s. 306; por. CIC kan. 218 1.

³⁴ „Do przyjęcia wiary katolickiej nie wolno nikogo zmuszać, dzieci rodziców heretyckich lub schizmatyckich, albo odstępców od wiary, poza niebezpieczeństwem śmierci, można chrzczyć po katolicku tylko wtedy, gdy katolickie wychowanie jest zapewnione...”. — F. B a c z k o w i c z, *Prawo...*, t. 1, s. 158.

³⁵ „Quando perventum fuerit ad illa verba: verspreche, gelobe, und schwöre ich N.N., imponit tres priores digitos super codicem Evangelii...”. — RH 1800, s. 301.

³⁶ „...et in fine illud osculatur”. — Tamże.

³⁷ Tamże, s. 307.

³⁸ Tamże, s. 307–308.

Schonen eigen... prosząc, aby Bóg przyjął to błaganie i uwolnił swojego sługę z kajdan i więzów jakie łączyły go z poprzednim wyznaniem³⁹. *Rytuał* zalecał w tym miejscu udzielenie konwertycie absencji od grzechu odstępstwa. Kapłan czynił to odmawiając modlitwy nad nowo nawróconym: *Der allmächtige Gott erbarme sich deiner...*, ogłaszając w nich, że Bóg w swoim miłosierdziu odpuszcza nawróconemu grzechy i prowadzi do wiecznego życia⁴⁰. Kapłan mówił dalej w imieniu wszechmogącego Boga, świętych apostołów Piotra i Pawła, Ojca Świętego: *Im Namen des allmächtigen Gottes, seiner heiligen Apostel (...) und unsers allerheiligsten Herrn, des Vaters N...*, prosząc nawróconego o zerwanie wszelkich więzów z dotychczasową wiarą i przyjmując go jednocześnie na łono Kościoła katolickiego⁴¹. Wypowiadając zaś dalsze słowa: *gestatte dir an den Sacramenten derselben Theil zu nehmen...* zezwalał konwertycie na korzystanie z sakramentów świętych i łączył go ze wspólnotą wierzących⁴².

Na koniec kapłan wypowiadał słowa: *Im Namen des Vaters, und des Sohnes und des heiligen Geistes. Amen*, błogosławiąc prawdopodobnie konwertytę, jak nakazywał *Rytuał Rzymski*⁴³.

Po obrzędach wyznania wiary i przyjęcia do Kościoła katolickiego, *Rytuał* zalecał przyjęcie sakramentu pokuty oraz Eucharystii⁴⁴. *Rytuał* podawał pastoralne wskazania dotyczące sakramentu spowiedzi, zaznaczając że sam spowiadający się nie powinien być zatwardziały, a jednocześnie skrępowany swoimi grzechami, które ma wyznać. Kapłan nie powinien też być w żaden sposób niepokoić i zniechęcać konwertytę⁴⁵. *Rytuał* zalecał także, aby nie nakładać na nowo nawróconego zbyt wielkiej pokuty, a raczej zaprosić go na nabożeństwo do kościoła. Kapłan miał w sposób wyrozumiały zadawać pytania w czasie spowiedzi, uważając, aby nie były one zbyt skrupulatne i męczące, a spowiadający się nie pojmował sakramentu spowiedzi jako brzemia⁴⁶. Pytania stawiane przez kapłana nie mogły być krępujące. Nie powinien on być pytać wprost: Ile razy nie zachowywałeś postu? Czy jadłeś mięso w dzień wstrzemięźliwy? *Rytuał* zalecał i podawał konkretne zapytania: Ile masz lat? Czy nikt nie obwinił cię o to, że od czasu używania rozumu zaprzeczasz wszystkim przykazaniom Kościoła? Ile razy w ciągu roku miałeś zwyczaj przystępować do stołu niekatolickiego? Czy czasem nie więcej jak cztery czy pięć razy⁴⁷?

³⁹ Tamże, s. 308—309.

⁴⁰ „Deinde absolvi eum ab haeresi hac forma...”, — Tamże, s. 309.

⁴¹ Tamże.

⁴² Tamże, s. 310.

⁴³ Tamże; „...et restituo te sacrosanctis Ecclesiae Sacramentis, communioni et unitati fidelium, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Amen”. — *Rituale Romanum Eccelsis Poloniae accommodatum*, Katovicis 1927, s. 217.

⁴⁴ „Postea Neoconversus admittitur ad Confessionem sacramentalem et Eucharistiam.” — RH 1800, s. 310.

⁴⁵ „In ipsa confessione Confessarius non sit rigidus, ne eum terreat ab exponendis peccatis; neque eum arguat, licet gravia afferat peccata, sed potius ad spem veniae excitet, dicens, mirum non esse, quod destitutus Sacramentis ita lapsus sit...” — Tamże.

⁴⁶ „...nec ab initio gravem imponat poenitentiam, sed invitet ad proximum festus; neque exacte petat ab illo numerum singulorum peccatorum, ne nimium fatigatus apprehendat onus confessionis esse gravius, quam ut postea ferre possit...” — Tamże, s. 311.

⁴⁷ „...unde petere non debet, quoties non jejunasti? carnes comedisti die vetito? etc. sed sic procedat: quot annos habes? nunquit accusas te, quod a tempore usus rationis neglexeris omnia praecepta

Spowiadający się powinien więc być rozeznąć liczbę swoich grzechów, nawet w sposób przybliżony, a wystarczyło by powiedział tylko, że dotąd żył w grzechu odstępstwa jak wyznał i że w owym czasie nie zachowywał żadnego przykazania Kościoła⁴⁸. Jeśli zaś konwertyta w jakiś szczególny sposób lekcewał Ojca Świętego lub Kościół, wypowiadał bluźnierstwa lub oszczerstwa, lub był wręcz przywiązany do swego błędu, *Rytuał* zalecał, aby te sprawy rozwiązane były w sposób szczególny i specjalny⁴⁹.

Ecclesiae? quoties per annum solitus es adire coenam A catholicorum? nunquid plerumque quater vel quinque? — Tamże.

⁴⁸ „...sic enim Confessarius sufficienter agnoscat numerum peccatorum illorum, imo probabile est, satisfacere, si dicat, se hactenus vixisse in haeresi, sic enim virtualiter dicit, se eo tempore nulla Ecclesiae praecepta observasse”. — Tamże, s. 311–312.

⁴⁹ „Si tamen specialem aliquem contemptum Papae vel Ecclesiae habuerit, aut dixerit blasphemias vel calumnias contra Ecclesiasticos plus, quam regulariter fiat ab haereticis, aut dederit scandalum in rebus fidei, vel alios perverterit, vel in haeresi detinuerit, haec essent speciatim explicanda”. — Tamże.